

РЕЦЕНЗИЯ

за труда на Явор Николаев Иванов

„Лексиката на среднобългарския превод на Диалозите на папа Григорий Двоеслов“ –
дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
от проф. д-р Андрей Тодоров Бояджиев
(Катедра „Кирилометодиевистика“, Факултет по славянски филологии,
Софийски университет „Св. Климент Охридски“)

Със заповед РД-38-122/22.02.2022 г. съм определен като част от журито по защитата на Явор Николаев Иванов, редовен докторант по професионално направление 2.1. Филология (Български език – Старобългарски език), за присъждане на образователната и научната степен „доктор“.

Явор Николаев Иванов е роден на 09.02.1989 г. Учи в 10 СОУ „Теодор Траянов“ до 2008 г., след което последователно завършва Румънска филология (2016 г.) и магистърската програма „Старобългаристика“ (2018 г.) в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. В хода на следването си той специализира в Университета в Букурещ (2014 – 2015 г.), а също така се обучава в рамките на проекта Зографски дигитален архив (2017 г.) за описание на документи и създаване на тематични каталози.

Той е докторант в програмата „Български език. Старобългарски език“ към катедра „Кирилометодиевистика“ от 01.02.2018 до 01.02.2021 г., като срокът на докторантурата му е удължен с 1 година.

Явор Иванов е работил различни дейности по специалността. Като преводач – в сайта Добротолюбие; като възпитател – в Софийската духовна академия; като преподавател – в румънската гимназия „Михай Еминеску“ в София; като изследовател в областта на историческата българска лексикология – в проекта Vestiarum и в Института за български език при БАН; като архивист – в НБКМ; като каталогизатор на славянски и румънски старопечатни книги – в Зографския манастир на Атон.

По време на своето обучение в докторантската програма той полага всичките си изпити с отлична оценка. По темата на дисертационния труд Иванов е публикувал четири статии и е участвал със свои доклади в пет национални научни конференции.

Представеният дисертационен труд се състои от 582 страници, разделен на седем части: *Увод* (8–16), четири глави (16–570), *Използвани речници* (571–572) и *Библиография* (573–582).

В Увода е представена идеята, целите, задачите, обекта, предмета и методиката на изследването. Очертаните цели са свързани с основните етапи на проучването, които обхващат систематизиране на лексикалния материал по словообразователни модели, групиране по лексико-семантични групи, открояване на непознатата от старобългарските паметници лексика, добавяне на гръцките съответствия и връзка на средновековните славянски лексеми с новобългарските им съответствия, сравнение на редките думи с речниците на Фр. Миклошич и с произведенията на Патриарх Евтимий, както и особен акцент върху употребата на битовата лексика в текста.

Всяко изследване на текст следва да се предшества от уводни думи за неговия автор и обща характеристика. На тази информация е посветена първата глава от дисертацията (Папа Григорий, с. 16–29). Освен за автора, тази част дава сведения за оригинала на произведението в контекста на другите текстове на Григорий Богослов, за мястото на *Диалозите* в средновековната славянска традиция, обща характеристика на съдържанието, както и някои правописни и езикови особености на превода. Тази глава е съпътствана и от бележки за изданията и проучванията на текста на *Диалозите*, като по този начин се превръща в необходим увод към проблематиката на дисертационния труд. Трябва веднага да кажем, че Иванов е добре запознат с всички предходни проучвания върху темата на своята дисертация. Бих посъветвал авторът да размести някои пасажки на своето представяне. Например, първият параграф на частта 1.5. *За Диалозите* (с. 19), както и част от 1.6. *Съдържание на съчинението* принадлежат към характеристиката на оригиналния текст, а не трябва да служат за увод към разпространението на славянската традиция. Бих открил също така сведенията за преписите на произведението в славянска среда (с. 20 – 21) в отделен списък в края на дисертационния труд, преди *Използвани речници* (с. 572 – 573). При характеристиката на правописа се наблюдава известна непоследователност. Употребата на еровете е подробно очертана (с. 22 – 23), но при носовките се привеждат в началото само примери с дублети с *ou* и се отбелязва едва „Забелязва се замяна на носовките“ (с. 22), след това авторът характеризира употребата на еровете и внезапно се връща на носовките, но само за тяхната употреба след *ш* и *ч* (с. 24). В областта на морфологията и синтаксиса на паметника Иванов добре откроява новите от старинните езикови черти.

Втората глава „*Лексиката на среднобългарския превод на Диалозите*“ (с. 30 – 475) е основната и най-важната в дисертационния труд. Тя е разделена на десетки части, групирани според представки и суфикси за именно и глаголно словообразуване. За всяка дума е дадена следната характеристика: значение на новобългарски, сведение за гръцко съответствие, пример за употребата ѝ в текста, заедно с мястото, присъствие в старобългарските паметници и в речниците. Изявени са и синонимите при някои думи – там, където те са установени. Така лексемата е характеризирана професионално и в пълен обем. Бих отделил отделните значения на думите с цифри или по някакъв друг начин, за да бъдат на места по-ясни типографски. Ще се спра за илюстрация на информацията на думата *завистьникъ*. След новобългарското съответствие ‘завистник’ следва гръцкото βίσκανος δαίμων, в текста *завистьникъ бѣсъ*. Това означава, че в случая думата е част от израз и този факт трябва да бъде отразен. Трябва да добавим, че в някои случаи гръцкото съответствие трябва да се предаде и в основната си форма (лема), а не само според контекста. Ако си послужим със същата славянска дума едно от съответствията, предадени от Иванов е τῶν φθοερώων. Тук следва като водещо гръцко съответствие да е φθοερός, а при предаването на двете славянски употреби те да отразяват и точната гръцка граматична форма в конкретното място.

Третата глава от дисертацията е озаглавена „*Лексикални особености на Диалозите*“ (476 – 487). Всъщност това название не е съвсем точно. Тази глава се дели на три съвсем различни части и те трябва да се обособят като самостоятелни глави всяка една от тях.

В първата част (с. 476 – 487) става въпрос за лексиката в паметника според нейния произход, и в нея се отделени като отделни части прабългарската, латинската, гръцката и германската лексика. Това са 97 лексеми, за които е даден новобългарски превод, пример с място в текста

и гръцко съответствие. Прави впечатление, че тук позоваване на речници има само при по-редките думи, като например при *калигъ*, *катартъ*, *келаръ*. Но при по-често срещани лексеми, като *келина* (с. 482), позоваване на примери от речника на Миклошич, без лексикографския наръчник да е пряко цитиран, съществуват. В някои случаи е било нужно да се разшири характеристиката на думата или чрез цитиране, или чрез по-широко обяснение. Така е, например, при думата *портъ* (с. 478 – 479), където Иванов само подхвърля „Възможно е тази дума да е проникнала чрез венецианско или геноезско посредничество“. Към уводните думи за съответните подчасти на тази глава трябваше да се добави библиографска информация с изследвания за съответната заета група от лексеми.

Във втората част (с. 487 – 494) лексемите от *Диалозите* са сравнени с речника на лексиката у Патриарх Евтимий и с този на Миклошич. Подобен подход има голямо значение за изследването на южнославянския текст от 14. век, защото би спомогнал за охарактеризиране на мястото на текста сред другите паметници от същата епоха. Сравнението на Иванов показва, че речникът на Миклошич не може да служи като представителен лексикографски корпус за онази епоха и подчертава голямото значение на труда на дисертанта за изявяване на типичните лексикални черти на паметника.

Третата част от тази глава е озглавена „Народна и битова лексика“ (с. 495 – 559). Изследването на този тип лексика е съществен принос на дисертацията, доколкото съществуват много малко проучвания за този тип лексика по отношение на средновековните паметници въобще, не само за славянското средновековие. Думите в тази част са разделени тематично в 31 рубрики. Не е ясно дали Иванов изхожда от някаква предварително зададена организация по теми. Подредбата на тези теми също така би могла да бъде дискуссионна. „Време. Метереологични условия. Природни явления“ следва да бъде непосредствено след „Астрономи, небесни явления, свят“. „Животни и твари“ е на девето място, а „Растения“ неясно защо са чак на 21. Въпреки тази непоследователност лексемите в тази част на дисертацията са характеризирани умело с превод на новобългарски, контекста и мястото, на което се срещат и с добавено гръцко съответствие.

Аз бих променил последователността на частите в тази трета глава. Според мен, като обобщение на характеристиката на лексикалното богатство на паметника, трябва да се разположи като трета част сравнението с речниците на Патриарх Евтимий и на Миклошич, а частите за произхода и тематичното разнообразие на битовата и народна лексика да заемат първото и второто място.

Четвъртата глава от дисертацията „Заклучения“ е обобщение на направените наблюдения от автора. Можем да се съгласим с неговия извод, че текстът има търновски произход (с. 567). Впечатление правят две изяви черти у автора на дисертационния труд – стремежа да постави този текст в контекста на цялостното книжовно развитие през XIV в. и обрисуването на възможностите и пътищата за бъдещи проучвания на този текст чрез сравнения с други произведения и чрез задълбочаване на изследвания върху битовата и народна лексика.

Трудът на Явор Иванов е професионално изпълнен оригинален труд с открояващ се принос в областта на българската и славянската историческа лексикология. Той засяга всички най-важни въпроси за характеристиката на словното богатство на един изключително интересен

средновековен текст, като същевременно талантливо прилага най-важните принципи на диахронната лингвистика.

Авторефератът към дисертационния труд се състои от 57 страници. Той отразява коректно структурата, състава, основните положения, изводите и научните приноси на автора от дисертационния труд.

Убеден съм, че представеният материал е ценно изследване за българската лексикология и словообразуване, както и за историята на средновековния славянски текст на *Диалозите* на папа Григорий Двоеслов.

Поради всичко това давам положителна оценка за дисертацията и предлагам с пълна убеденост на научното жури да присъди на Явор Николаев Иванов научната и образователната степен „доктор“ в професионално направление 2.1. Филология (Български език – Старобългарски език).

25.04.2022 г.

проф. д-р Андрей Бояджиев